

Külön mítoszvilág: Tanulmányok alkotó nőkről, női alkotásokról

Szerkesztette MÉRCS István

Modus Hodiernus 10

Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2021, 308 l.

TÖRÖK Zsuzsa

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, tudományos főmunkatárs
ORCID 0000-0002-3275-6342

A tizennyolc tanulmányt Tverdota György előszavával nyitó tanulmánykötet abban a tudománytörténeti kontextusban helyezkedik el, melyben a női életek és életművek kutatása itthon is egyre nagyobb figyelmet kap. Az utóbbi huszonöt-harminc évben ugyanis monografikus összefoglalások, szövegkiadások, tematikus konferenciák, doktori értekezések, sőt időnként az egyetemi kurrikulumba iktatott előadássorozatok bizonyítják a nőtudományok hazai térfoglalását és jelentőségük felértékelődését. A *Külön mítoszvilág* egy 2016. május 20–21-én Anarcsion, Czóbel Minka egykori lakóhelyén rendezett konferencia előadásainak tanulmányra szerkesztett gyűjteménye, a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület 2008-ban indított *Modus hodiernus* könyvsorozatának 10. darabja. A kötet jelentősége tehát nem függetleníthető a sorozat célképzetétől, mely a „modus hodiernus” (mai módon / mai szemmel) szövszerkezet kettős tartalma értelmében tartja ébren a múlt tradícióit a mindenkori jelen öndefiníálásának és útkeresésének szükségszerű feltételeként.

Ennek megfelelően a kötet tanulmányai a 18. század végétől századunk jelenéig tartó hosszmeteszben tekintik át a női alkotómunka lehetséges megnyilvánulásait és az alkotásokhoz való hozzáférés egykorú és mai lehetőségeit, eltérő metodológiájú kontextualizáló és szövegközpontú értelmezésekkel. A kötet szerkezeti felépítésében tehát a kronológiának jutott kitüntetett szerep, a tanulmányok a 18–19. század fordulóján verselő Ujfalvy Krisztinától és Dukai Takács Judittól indulnak, és Janikovszky Éva szövegeinek az online közeg által teremtett új platformokon való jelenlétéig jutnak el. Czóbel Minka kitüntetett szerepét (az ő munkássága öt tanulmány tárgyát is képezi) vélhetően a konferencia megrendezésének helyszíne, a 2016-ban épp frissen felújított anarcsi Czóbel-kúria magyarázza. Noha a gyűjtemény szerzői többnyire író nők életpályáját és szerzeményeit vizsgálják, a *Külön mítoszvilág* nem kizárólag írónőkről szóló tanulmánykötet. Mint alcíme is érzékelteti, a női alkotásmódok szélesebb skálájáról van itt szó: a könyv oldalain, ha az írónőkhöz képest kisebb mértékben is, de időnként egy-egy színésznőről és néprajzkutatóról, mint ahogy képzőművészek sorsáról és karrierlehetőségeiről, illetve a különböző alkotásmódok egyetlen életpályán belül való összefonódásáról is olvashatunk. A főcím és a kötet mottójául választott idézet Kaffka Margit 1913-ban a *Világ* című periodikában publikált *Az asszony ügye* című írásából származik, mely az emberiség történetében a nők (és a nők

irodalom) különálló hagyományát tételezi. Ennek az elképzelésnek a 19. században a női szerzők szövegeit összegyűjtő antológiáig visszamenő, nemcsak hazai, hanem nemzetközi hagyománya és hosszútávú következménye van az irodalom 20. századi feminista megközelítéséig. A különálló női és irodalmi hagyomány tételezése, mint a kötet tanulmányai is igazolják, a női alkotás hosszútávú folyamatainak és folytonosságainak megértésére alkalmas. A kötet ugyanakkor, a különállóság címbeli kiemelésével, a nőkkel kapcsolatos (irodalom)történeti narráció változó lehetőségeire is felhívja a figyelmet. A külön tradíció tételezése ugyanis, noha a nőörténeti kutatások kétségtelenül domináns narratívája, és – Tverdota György előszavából idézve – „a női alkotások elismertetéséért folytatott apologetikus irányultságú érvelés” (16) következménye, a nőörténet és a női irodalom elbeszélésének egyik lehetősége módja. Hiszen el lehet beszélni a nők történetét olyan történelmi mozgalmak, irodalmi csoportosulások vagy akár műfaj-történeti jellemzők perspektívájából is, melyek a szépnem részvételét mindezekben férfitársaikkal szoros együttműködésben tárja fel. Jelen kötetnek nem lehetett ez a célkitűzése, már csak azért sem, mivel, mint Tverdota is megállapítja, „[a] kötet olyan munkaterületet állít elénk, amelyen lázas ütemben folynak a megalapozás művelei.” (12.) A perspektíva-váltás feltétele tehát az itthon még jórészt ismeretlen nőörténet és női irodalom előzetes ismertté tétele, történetének és hagyományainak elismerése, jelen tanulmánykötet pedig e célkitűzés egyik figyelemre méltó eredménye. Teljes mértékben azért nem hiányoznak a férfiak a *Külön mítoszvilág* oldalairól sem: levelezőtársként, segítőként, mentorként, kritikusként, szerkesztőként, szövegkiadóként, a korabeli társasági élet tagjaként, férjként, szeretőként, rokonként jelennek meg a kötet tanulmányaiban.

A 18. század legvégétől a 20. századig tartó áttekintés a tanulmány-szerzők által használt és bemutatott források tekintetében is érdekes tanulságokkal szolgál. A kötetet végigolvasva ugyanis a női mozgáster lehetőségeinek kitágulásával párhuzamosan a szövegprodukción és -disszemináción materiális feltételeinek egyre változatosabbá válását is végigkövethetjük a kézírástól, Janikovszky Éva példáján keresztül, a profi író jelképévé váló írógépig. A 20. századi avantgárd mozgalmak a kreativitás materiális megnyilvánulása tekintetében is új lehetőséget teremtenek a női szerzők számára is, mint ahogy ez Nemes Nagy Ágnes *Nyíló gesztenye* című, képversonként, kéziratként és képzőművészeti alkotásként szintúgy értelmezhető költeményéből kiderül. Az új média, az internet 21. századi térnyerése pedig nemcsak a szövegek disszeminációjának új platformjaival (interaktív mesekönyv, hangoskönyv) járul hozzá a női életművek láthatóvá tételéhez, hanem transznacionális dimenziókba tágítja az adatgyűjtés és forráskutatás lehetőségeit.

A tanulmányok női életpályákat és alkotásokat (többnyire irodalmi szövegeket, időnként képzőművészeti alkotásokat) egyaránt vizsgálnak. Ennek megfelelően a megközelítésmódok a női írás társadalomtörténeti kontextusainak feltárása és az esztétikai kérdéseket előtérbe helyező narratológiai-poétikai elemzések között váltakoznak. Az írások szerzői egyrészt a kulturális emlékezet aktivistáiként szólalnak meg, felfedező, megmentő szándékkal elfelejtett női életművekre hívva fel a figyelmet (*Egyed Emese, Bene Kálmán, Mercs István, Vitéz Ferenc, Kiss Kálmán, Menyhért Anna, Szilágyi Judit*). Másrészt a vizsgált pályák, szövegek és tevékenységkörök elemzésével társadalomtörténeti, irodalompolitikai és irodalmi kanonizációs folyamatokra vonatkozó tanulságokat fogalmaznak meg (*Bartha Katalin Ágnes, Margócsy István, Mészáros Zsolt, Deák-Takács Szilvia, Borgos Anna, Takács Miklós, Nagy Balázs*), illetve a szövegek kontextusait

mellőző formaelemzéseket végeznek (*Kusper Judit, Rákai Orsolya, Kulin Borbála, Gerliczki András*).

A női diskurzus változásainak mintegy kétszáz évet felvázoló áttekintéséből nemcsak a nők számára rendelkezésre álló mozgástér bővülése, az irodalmi intézményrendszer és a nők körül alakuló társadalmi szervezetek diverzifikálódása rajzolódik ki, hanem a megszólalásmódok lehetőségeinek tágulása is. E tekintetben a testről való beszéd és az emberi kapcsolatok változó dinamikájának megjelenítése szembeötlő a kötet tanulmányainak végigolvasásakor. Míg a test a 19. századi írónők szövegeiben egyszerűen nem téma (a nő a regényekben és a lírai alkotásokban főként belső érzélemvilágával és létezésének ehhez az érzélemvilághoz, de nem a testhez kapcsolódó erkölcsi-morális vetületeivel van elfoglalva), a 20. század első felében születő textusokban már, mint ahogy Kaffka Margit és Erdős Renée kötetben elemzett írásaiból kiderül, az identitáskonstrukciók elmaradhatatlan elemévé válik. Hasonló módon válik hangsúlyossá a századfordulón-századelőn születő szövegekben (a kötetben elemzett Czöbel Minka és Erdős Renée írásaiban) a legintimebb családi kapcsolatok problematikussága, a korábban jóval differenciálatlanabban megjelenítődő férfi–nő, nő–nő, konkrétan férj–feleség vagy akár anyalánya kapcsolatok bonyolult összefüggésrendszere, modernsége.

A *Külön mítoszvilágban* feldolgozott témák sokszínűsége, a módszerek és megközelítések változatossága, a kötet női és férfi (!) szerzőinek egyensúlya rendkívül izgalmas tanulmány-sort eredményezett, melyekből a 19–20. század női alkotói iránt érdeklődő olvasók információt és inspirációt meríthetnek. Az adatgazdag értelmezések ráadásul egy, a gyűjtemény végén elhelyezett, illusztrációkat tartalmazó *Képtárral* egészülnek ki. A kötetben két tekintetben lehetett volna még javítani: ráfért volna egy alapos olvasószervezés, illetve az angol nyelvű összefoglalók anyanyelvi lektoráltatását is el lehetett volna alaposabban végezni.

Az utóbbi évek kutatásainak köszönhetően a 19–20. századi női alkotókról is egyre több információval rendelkezünk, köszönhető ez többek között a jelen kötetnek is. E tendencia remélhetőleg folytatódik, és további forráskiadások, differenciált kutatások, tudományos rendezvények és szakmai kiadványok járulnak hozzá a női alkotómunka ismertté tételéhez, adott társadalomban és kultúrában betöltött funkciójának feltárásához, valamint az irodalmi és művészeti intézmények működésének megértéséhez.